

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ СХЕМ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

ANALYSIS OF MODERN SCHEMES OF LEGALIZATION (LAUNDERING) OF INCOME OBTAINED BY CRIMINAL ROUTE IN UKRAINE AND THE WORLD

Чабаненко Ю.С., асистент
кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізький факультет

Національного університету «Одеська юридична академія»

Глобалізація світової економіки й ефективність, що зростає, ринків капіталу дають змогу фізичним особам, різним фірмам, підприємствам та організаціям переміщати величезні суми грошей як на внутрішніх фінансових ринках, так і з однієї країни в іншу. Подібна ефективність і відносна безконтрольність руху коштів дають кримінальним елементам можливість безкарно відмивати гроші, отримані в результаті незаконної діяльності на національному та міжнародному рівнях. «Брудну» готівку нерідко змішують із легальними доходами, отриманими в результаті звичайної ділової активності, і декларують як «чисті» гроші й надсилають на банківські рахунки без будь-яких підозр.

Разом із тим заходи протидії злочинцям з боку світової спільноти сильно обмежують можливості використання нелегальних доходів. У зв'язку з цим у кримінальних осіб украї затребувані різні способи додання законного вигляду походження коштів, так звані операції з відмивання «брудних» грошей, які постійно набувають нових форм.

У сучасному світі існують безліч схем з відмивання коштів, при цьому регулярно з'являються нові. Для нових схем характерно постійне ускладнення процесу, прискорюється проведення незаконних операцій, злочинці постійно вдосконалюють свою майстерність у відмиванні грошей, триває глобалізація таких процесів. Поряд із банками, які традиційно використовуються для відмивання грошей, набувають популярності системи електронних (віртуальних) грошей. Виникають нові для України злочинні схеми, пов'язані з фінансуванням тероризму та приховуванням доходів, отриманих від корупційних схем.

Легалізація доходів, отриманих злочинними способами, становить загрозу економічній безпеці будь-якої країни, вона набуває глобального характеру, оскільки різні схеми відмивання грошей повинні мати транснаціональний характер і мають зв'язок з організованою злочинністю (наркобізнесом, фінансовими шахраями, работоргівцями й фінансуванням тероризму). Протидія відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму вимагає вдосконалення класифікації типових і нестандартних схем і методів їх виявлення та запобігання їм.

Ключові слова: відмивання брудних грошей, фінансування тероризму, економічна злочинність, легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, схеми легалізації (відмивання) злочинних коштів.

The globalization of the world economy and the growing efficiency of capital markets allow individuals, various firms, enterprises and organizations to move huge sums of money both in domestic financial markets and from one country to another. Such efficiency and relative lack of control over the flow of funds give criminal elements the opportunity to launder money obtained as a result of illegal activities at the national and international levels with impunity. "Dirty" cash is often confused with legal income from ordinary business activities, and is declared as "pure" money and goes to bank accounts without any suspicion.

At the same time, measures to combat criminals by the world community severely limit the use of illegal proceeds. In this regard, criminals are in great demand for various ways to give a legal appearance to the origin of funds - the so-called operations of money laundering, which are constantly taking on new forms.

In today's world there are many money laundering schemes, and new ones appear regularly. The new schemes are characterized by a constant complication of the process, the acceleration of illegal operations, criminals are constantly improving their skills in money laundering, the globalization of such processes continues. Along with banks, which are traditionally used for money laundering, electronic (virtual) money systems are gaining popularity. There are new criminal schemes for Ukraine related to terrorist financing and concealment of proceeds from corruption schemes.

Money laundering poses a threat to the economic security of any country, it is global in nature, as various money laundering schemes must be transnational in nature and linked to organized crime (drug trafficking, financial fraud, slavery and terrorist financing). Countering money laundering and terrorist financing requires improved classification of standard and non-standard schemes and methods for their detection and prevention.

Key words: money laundering, terrorist financing, economic crime, legalization (laundering) of proceeds from crime, schemes of legalization (laundering) of criminal funds.

Глобалізація та прискорення транскордонних перетоків капіталу створили умови для активізації організованої злочинності, яка все більше набуває міжнародного характеру. Капітал, отриманий кримінальними угрупованнями незаконним шляхом, направляється як для особистого збагачення організаторів, так і на підтримку різних напрямів їхньої діяльності, найбільш суспільно небезпечним із яких є терористичний. Разом із тим заходи протидії злочинцям з боку світової спільноти сильно обмежують можливості використання нелегальних доходів. У зв'язку з цим у кримінальних осіб украї популярні різні способи додання законного вигляду походження коштів, так звані операції з відмивання «брудних» грошей.

Відмивання грошей – це процес, у якому отримане майно, придбане або акумульоване внаслідок незаконної діяльності, переміщається або ховається для того, щоб перервати злочинний ланцюжок [1]. Злочинець, який отримав нелегальні кошти, наприклад, від продажу наркотиків, отримує можливість декларувати офіційний дохід

і легально користуватися грошима, які спочатку мають незаконну природу, але в результаті відмивання стали легальними [2, с. 21].

У сучасному світі реалізуються різні схеми легалізації (відмивання) злочинних коштів. Єдиної класифікації таких схем як серед науковців, так і правоохоронних органів немає. Особливості операційної діяльності з відмивання коштів дають змогу виділити типові схеми легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, які використовуються в сучасному світі:

1. *Легалізація (відмивання) коштів шляхом незаконної конвертації коштів з використанням фіктивних підприємств.* Узагальненою назвою такої незаконної діяльності є термін «конвертаційний центр» [3, с. 82]. Конвертаційний центр – це організоване злочинне угруповання, метою діяльності якого є надання послуг щодо незаконної конвертації коштів. Функціонування конвертаційних центрів ускладнює проведення аудиторських перевірок через викривлену бухгалтерську і статистичну звітність, роблячи

діяльність господарюючих суб'єктів непрозорою для держави. Кошти від конвертації найчастіше породжують тисячі інших правопорушень, а основним негативним наслідком операції з використанням готівкових коштів є величезні суми несплачених податків [3, с. 82–84].

2. *Легалізація (відмивання) коштів шляхом здійснення спекулятивних операцій із цінними паперами.* Широке використання цієї схеми пов'язане насамперед зі специфічними властивостями операцій із цінними паперами, а саме: простотою умов торгівлі (наприклад, електронні торги) та можливістю здійснення операцій без географічних обмежень [4; 5, с. 40].

3. *Легалізація (відмивання) коштів шляхом здійснення шахрайських операцій з землею та об'єктами нерухомості.* Усе більш широкого масштабу сьогодні набуває схема легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за допомогою шахрайства та інших зловживань у сфері обігу землі й нерухомості (купівля-продаж землі або об'єктів нерухомості, інвестиції в будівництво житла, незаконне набуття права власності на землю або нерухомість тощо) [3, с. 86].

4. *Легалізація (відмивання) коштів у результаті незаконного відшкодування з бюджету ПДВ та в процесі приватизації державного майна.* Для України, як і для багатьох країн світу, ПДВ є одним із найважливіших джерел наповнення дохідної частини державного бюджету. Але, ураховуючи специфіку цього податку, відшкодування бюджетної заборгованості з ПДВ перетворилося в Україні в прибутковий нелегальний бізнес, а чинний порядок його адміністрування став підґрунтям для корупційних зловживань державних службовців усіх рівнів. Суть злочинної схеми відшкодування ПДВ полягає у створенні мережі фірм з ознаками фіктивності, діяльність яких спрямована на безпідставне формування податкового кредиту з ПДВ для реально функціонуючих підприємств шляхом здійснення низки безтоварних операцій. У подальшому працівники таких підприємств, заповнюючи декларації з ПДВ, уносять до них завідомо неправдиві відомості про створений таким чином податковий кредит із ПДВ та заявляють про його відшкодування з бюджету.

5. *Легалізація (відмивання) коштів за участю банківських установ.* Загальновідомо, що фізичні та юридичні особи, які за допомогою своїх банківських рахунків намагаються відмивати кошти, намагаються надати своїм фінансовим операціям вигляду звичайних трансакцій. Тому перед банківськими установами постає завдання завчасно відрізнити законні операції від злочинних. НБУ приділяє особливу увагу оцінці ризиків у банківській діяльності.

Постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» від 19.05.2020 № 65 [6] встановлюються загальні вимоги Національного банку України щодо виконання банками законодавства України з питань фінансового моніторингу. Головна перевага нового закону – дистанційна ідентифікація та верифікація клієнта. Відтепер для відкриття рахунку в новому банку візит до відділення або особиста зустріч із представником банку непотрібна. Національний банк затвердив повноцінні (BankID НБУ, кваліфікований електронний підпис (КЕП), відеотрансляція) та спрощені (BankID НБУ; КЕП; платіж із власного рахунку на окремий рахунок банку; зчитування даних із чипа біометричного документа (закордонного паспорта чи паспорта у форматі ID-картки); верифікація даних із бюро кредитних історій моделі дистанційної ідентифікації).

6. *Легалізація (відмивання) коштів за участі небанківських фінансових установ.* У сучасних умовах розвитку економіки ступінь розвитку фінансового ринку характеризується великою кількістю й різноманітністю фінансових посередників та асортиментом фінансових послуг, які вони надають учасникам ринку. Сьогодні небанківські фінансові установи України представляють фінансові компанії, лом-

барди, кредитні спілки, пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні фонди, довірчі товариства й деякі інші установи [7, с. 109–110]. Мета участі фінансових посередників у тінювих операціях полягає в перерозподілі незаконно отриманих коштів шляхом конвертації їх у легальний прибуток за допомогою транзитних операцій. Ці операції набувають статусу незаконних, коли відбувається рух коштів, який не зумовлений економічними причинами [8, с. 98]. Метою транзитних операцій є переведення коштів від одного суб'єкта господарювання до визначеного бенефіціара через третіх учасників. І чим більше таких транзитних операцій застосовується при легалізації коштів, тим складніше їх виявити.

Зараз в Україні час законодавчих перетворень, які також стосуються й діяльності сектору небанківських фінансових посередників. 16 жовтня 2019 року підписано так званий закон про «спліт», який набув чинності 1 липня 2020 року [9]. Страхові, фінансові, лізингові компанії, ломбарди та кредитні спілки, пенсійні фонди та їхні адміністратори тепер перейшли від Нацкомфінпослуг під нагляд Національного банку України [10]. Ключове завдання реформи спліт і фінмон-новацій – остаточно закрити всі лазівки, привівши ринок до прозорого й цивілізованого вигляду з погляду регулювання та нагляду. Також Правління Національного банку України прийняло Постанову «Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу» від 28.07.2020 № 107 [11], яким встановлені загальні вимоги Національного банку України щодо виконання установами вимог законодавства України з питань фінансового моніторингу. Вимоги цього Положення поширюються на страховиків (перестраховиків), страхових (перестрахових) брокерів, кредитні спілки, ломбарди й інші фінансові установи (крім фінансових установ та інших юридичних осіб, щодо яких державне регулювання й нагляд у сфері запобігання та протидії здійснюються іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу); платіжні організації, учасників чи членів платіжних систем, які надають фінансові послуги на підставі відповідних ліцензій чи реєстраційних документів; операторів поштового зв'язку; інші установи, які надають послуги з переказу коштів і здійснення валютних операцій; філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України, інших юридичних осіб, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

7. *Легалізація (відмивання) коштів з використанням схеми альтернативних грошових переказів.* Системи грошових переказів, за оцінками FATF, є третьою за популярністю схемою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, після банківської системи та операцій з готівкою. В Україні ця проблема стає особливо актуальною у зв'язку з військовими конфліктами, а також масштабами, що зростають, трудової міграції. Експерти FATF визначають схему альтернативних грошових переказів як сервіс грошових переказів, пов'язаний із певними географічними регіонами або етнічними спільнотами, що забезпечує переказ та одержання коштів або еквівалентних цінностей і здійснює розрахунки шляхом торгівлі, готівкових платежів і взаємозаліків протягом тривалого періоду часу [12].

Схеми альтернативних грошових переказів успішно конкурують з іншими постачальниками таких послуг і мають спільні з ними риси: здійснюють регулярні перекази фізичних осіб на невеликі суми, присутні в країнах з високою трудовою міграцією, пропонують деякі законні фінансові послуги. Схеми альтернативних грошових переказів розвиваються в тих регіонах, де слабкий офіційний фінансовий сектор. Відмінністю таких систем від офіційних є робота в рамках певної спільноти (навіть з етнічною або релігійною дискримінацією), з мінімальним документуванням трансакцій (часто без реєстрації та звітності перед регулятором), відсутність офіційної ідентифікації клієнта.

8. Легалізація (відмивання) коштів з використанням віртуальних валют. Останні кілька років у світі почастішали випадки використання так званих віртуальних валют або криптовалют для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму. Будь-яка фізична або юридична особа може бути без її відома залучена до скоєння протиправних дій, зокрема в легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму. Цьому сприяють повна анонімність випуску «віртуальної валюти», необмежене коло суб'єктів, що її випускає й використовує.

При створенні та використанні «віртуальної валюти» не існує єдиного центру, немає можливості скасувати несанкціоновану транзакцію. Існування або криптовалюти, або «віртуальної валюти» не може регулюватися нормативними актами, які покликані регулювати угоди через відсутність суб'єкта, який мав би зобов'язання як одна зі сторін, що беруть участь у виробленій операції, іншими словами, через децентралізацію випуску й використання подібних платіжних засобів. Також негативним моментом існування й використання «віртуальних валют» або криптовалют є те, що процес їх випуску та подальшого використання є повністю анонімним, відсутня будь-яка звітна документація й необхідна інформація про сторони угоди. Тому ці платіжні сурогати можуть використовуватися будь-ким і на будь-які цілі, у тому числі й незаконні. І для відповідних органів будь-якої держави не видається можливим відстежити цей процес для протидії будь-яким протиправним діям. Тому в тіньовій економіці використання «віртуальних валют» або криптовалют широко поширене.

9. Легалізація (відмивання) коштів з використанням Інтернет-казино. Аналіз практики показує, що організована злочинність на тлі поінформованості про форми, методи, сили й засоби оперативної-розшукової діяльності, високого рівня матеріально-технічного та фінансового забезпечення при підготовці та здійсненні злочинів усе динамічніше застосовує необмежені можливості мережі Інтернет, використовуючи особливості її технічної побудови й функціонування, у тому числі з питань обороту коштів. Як показує практика, поява численних програмних рішень, сучасних технічних засобів і способів анонімізації особистості користувача мережі Інтернет забезпечило достатній рівень безпеки суб'єктів злочинної діяльності за допомогою приховування слідів їхньої протиправної діяльності, у тому числі й із фінансових питань. Зокрема, уже сьогодні доводиться констатувати, що оборот кримінальних коштів (легалізація, виведення за кордон, переведення в готівку тощо) активно здійснюється за допомогою Інтернет-казино.

Найбільш поширеними способами легалізації незаконно здобутих злочинних доходів з використанням електронних засобів платежу через інтернет-казино є такі: злочинні дії з відмивання при змові з оператором офшорного сайту, а також розміщення коштів, отриманих від злочинної діяльності, в електронному гаманці через системи грошових переказів. Злочинці за відсутності належних систем контролю легко використовують транзакції в рамках азартних ігор для незаконних цілей. Не менш важливою причиною є й анонімність ігор, завдяки якій латентність цих злочинів велика. Крім того, анонімність полегшує змову між гравцями з метою переміщення сум між різними рахунками. Отже, можна зробити висновок, що ключовим фактором протидії відмиванню коштів з використанням електронних засобів платежу є створення дієвої системи нагляду й контролю за гральним бізнесом як на національному, так і на міждержавному рівнях.

З прийняттям Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14.07.2020 № 768-IX [13] азартні ігри в нашій країні стали легальними. Зокрема, до переліку видів діяльності у сфері азартних ігор, що дозволені в Україні, увійшли організації та проведення азартних ігор казино в мережі інтернет і букмекерської діяльності в інтернеті.

Указаний Закон визначає правові засади здійснення державного регулювання господарської діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор в Україні, визначає правові, економічні, соціальні й організаційні умови функціонування азартних ігор. Визначені законом види діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор на території України можуть проводитися виключно за наявності в суб'єкта господарювання відповідних передбачених законом ліцензій із використанням сертифікованого та підключеного до Державної системи онлайн-моніторингу грального обладнання й онлайн-систем організаторів азартних ігор. Також закон забороняє проводити азартні ігри без використання онлайн-системи організатора азартних ігор, що пов'язана каналами зв'язку з Державною системою онлайн-моніторингу, у випадках, коли використання такої системи є обов'язковим для організатора азартних ігор відповідно до цього Закону [13].

Проаналізовані схеми становлять далеко неповний перелік типових схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. З кожним роком вони стають більш складними та розгалуженими. Однак найефективніший спосіб профілактики відмивання злочинних доходів – чітко функціонуюча система протидії легалізації злочинних доходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. International Monetary Fund (IMF). The IMF and the fight against money laundering and the financing of terrorism. 2005. URL: <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/aml/htm> (дата звернення: 30.01.2021).
2. Шашкова А.В. Международная и национальная практика противодействия коррупции и отмыванию незаконных доходов: Практика корпоративного управления : учебное пособие для студентов вузов. Москва : Аспект Пресс, 2014. 272 с.
3. Баранов Р.О. Формування та реалізація державної політики запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2018. 310 с.
4. Звіт про типологію способів відмивання грошей у 2002–2003 рр. Група розробки фінансових засобів боротьби з відмиванням грошей (FATF, GAFI). URL: <http://www.fatfgafi.org/dataoecd/12/63/34328318.pdf> (дата звернення: 29.01.2021).
5. Типологічні дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2017 рік. Київ, 2018. 148 с.
6. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова Правління Національного Банку України від 19.05.2020 № 65 / Національний банк України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> (дата звернення: 29.01.2021).
7. Дребот Н.П., Танчак Я.А., Миколишин М.М. Тенденції розвитку небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Т. 30. № 1. С. 109–114.
8. Капарчук В.А., Гобрусенко І.К. Роль финансовых посредников в легализации доходов, полученных преступным путем. *Interactive science*. 2017. № 12 (22). С. 97–99.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.09.2019 № 79-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#Text> (дата звернення: 30.01.2021).
10. Чорна С.В., Татарко А.В. Показники оцінки ймовірності участі фінансових посередників у тіньових операціях. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8389> (дата звернення: 30.01.2021).
11. Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу : Постанова Правління Національного банку України від 28.07.2020 № 107 / Національний банк України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20#Text> (дата звернення: 30.01.2021).
12. Роль систем «Хавала» и других аналогичных услуг в отмывании денег и финансировании терроризма : доклад Группы разработки финансовых мер борьбы с отмыванием денег (FATF). Октябрь 2013. URL: www.fatf-gafi.org (дата звернення: 30.01.2021).
13. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор : Закон України від 14.07.2020 № 768-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text> (дата звернення: 30.01.2021).